

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1992

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1992

VILNIUS 1994

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1992

ВИЛЬНЮС ИЗДАТЕЛЬСТВО НАУКИ И ЭНЦИКЛОПЕДИИ 1994

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1992 metai

VILNIUS . MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA 1994

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija:

V. MERKYS (pirm.), A. TYLA (pirm. pavaduotojas), A. EIDINTAS, V. KAZAKEVIČIUS,
V. MILIUS, L. MULEVICIUS I, G. RUDIS, R. STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:
T. Kosciuskos 30, 2600 Vilnius

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

REDAKCIJOS PAŠTAS

CORREGENDA

Ne Kebelių, o Lankupių žmogaus kaukolė (dėl vieno paleoantropologinio radinio autentiškumo)

1950 m. Lietuvos TSR MA Geologijos ir geografijos institutas iš tuometinio Šilutės kraštotyros muziejaus direktoriaus M. Jonaičio gavo susipažinti dalį žmogaus kaukolės, kuri visus sudomino primityvia forma — archaiškumu (labai atlošta kakta, masyvūs antakių lankai). Muziejaus direktoriaus teigimu, ši kaukolės fragmentą jam davęs vienas jau miręs vietos gyventojas. Kiek jis beatmenąs, tas žmogus šią kaukolės dalį radęs kasant žvyrą kažkur Veiviržo upės slėnyje, netoli Kebelių kaimo Šilutės rajone... Bet konkrečios vietovės M. Jonaitis nurodyti negalėjo. Beje, paminėjo, jog kaukolės radėjas sakęs, kad, kasant žvyrą, aptikta ir daugiau įvairių kaulų.

Su radiniu supažindinau VVU Medicinos fakulteto profesorių anatomą S. Pavilonį, kurį jis irgi sudomino. Profesorius ėmėsi tirti kaukolę kraniologiškai. Man teko išsiaiškinti radimo vietą ir geologines sąlygas. Atliktų tyrimų duomenys leido susidaryti nuomonę, jog kaukolė priklausė vidurinio akmens amžiaus (mezolito) pabaigos žmogui su ryškiais archaiškumu, kaip mes pavadinome, neandertališkumu, elementais. Pagal Kebelių kaimo apylinkės geomorfologines bei geologines sąlygas atrodė, kad žvyruobės galėjo būti terasoje, kuri ėmė formuotis prieš 6000—5000 metų. Tirtąją kaukolę pavadinome Kebelių kaukolės vardu. Preliminarią informaciją apie ją tuoj paskelbė Maskvoje leidžiamas žurnalas „Priroda“ (1952 m. birželis), iš jo persispausdino Kinijos, Prancūzijos ir kiti žurnalai. Išsamiausiai Kebelių kaukolės tyrimo rezultatai buvo paskelbti specialiam mokslui leidinyje¹. Paskui vadinamoji Kebelių kaukolė pateko į daugelį vadovėlių, mokslinių monografių.

Nors ir patikėjome M. Jonaičio aiškinimais žodžiu bei raštu, tačiau liko ir kiek netikrumo. Kaukolės pateikėjas painiojosi pasakodamas apie radimo aplinkybes, daug ko gerai neprisiminė. Įtarimą kėlė kaulo zulinimo žymės kaukolės kaktoje (tai, matyt, buvo išskusta eksponato numerio vieta) ir tolesnis kaukolės likimas.

Šio kaukolės fragmento radimo atomazga įvyko netikėtai ir neseniai — prieš porą metų.

¹ Гуделис В. К., Павилонис С. В. Палеоантропологические находки в Литве // Бюллетень Комиссии по изучению четвертичного периода. Москва, 1954. Т. 20. С. 31—38.

Skaitydamas vieną archeologijos veikalą² apie buv. Rytprūsius, p. 73 radau trumpą aprašą žmogaus griaučių su įkapėmis, rastų Minės slėnyje, kasant žvyrą prie Lankupių kaimo. Duomenų šaltinis buvo nurodytas C. Engelio (Engel) darbas (Vorgeschichte der altpreussischen Stämme. Königsberg. 1935. Bd. 1.). Iš to veikalo paaiškėjo, jog pirmasis šaltinis buvo A. Becenbergerio (Bezenberger) straipsnis-pranešimas³, išspausdintas 1900 m. Čia leisiu sau pateikti svarbiausias šio straipsnio išvadas ir faktus.

A. Becenbergeris rašo, kad, pasak dvarininko, medicinos kandidato Ericho Šojaus (Scheu) iš Šilutės (jis, beje, įkūrė pirmąjį Šilutėje kraštotyros muziejų), kiek prisimena, 1897 m. darbininkai, kasdami žemę, aptiko žmogaus griaučius. Tai buvo lygi vieta dešiniame Minijos krante, apie 150 m nuo upės kranto. Virš radinio nebuvo jokio sampilo ar kauburio. Griaučiai aukštiełninkai, ištiesti. Greta nerasta lauko akmenų. Tik ant palaidotojo peties gulėjo akmeninis kirvis, kurį A. Becenbergeris apibūdino taip: „... Steinbeil mit überhangender Schneide und hammerartigen Bahnende...“ Iš aprašymo atrodytu, kad tai galėjo būti vėlyvojo neolito laivinis kovos kirvis. Dr. Šojus pasiėmė tik kaukolę ir akmeninį kirvį, o kiti griaučiai buvo suversti į krūvą ir netoliese užkasti į duobę. Vėliau dr. Šojui pavyko tą duobę rasti. Tačiau darbininkai buvo tiek kaulų išsinešioję, jog dr. Šojui pasirodė vertas dėmesio tik išlikęs kaukolės fragmentas — didesnė kaktikaulio dalis ir abu viršugalvio kaulai. Jį Karaliaučiuje 1898 m. liepos 6 d. ištyrė med. dr. prof. Styda (Stieda) ir prof. Canderis (Zander). Jų nuomone, tai buvo 40—50 m. vyras. Kaulų siūlės sukaulėjusios. Kaukolė tikriausiai dolichocefalinė. Mažasis kaktos plotis — 97 mm, didysis — 117 mm. Akių orbitų plotis — 37 mm. Į akis krinta labai atlošta nuožulni kakta ir palyginti smarkiai atsikišę antakių lankai. Mokslininkai pareiškė nedrįstą iš turimo kaukolės fragmento daryti platesnių išvadų. Jų nuomone, nuožulni kakta neleidžia daryti kokios ypatingos išvados. Palyginus su Anatomijos katedros kolekcijų kaukolėmis, panašių rasti nesunku (čia jie nurodo ir konkrečių atvejų).

Daugiau duomenų apie šią Lankupių kaukolę nerasta. Yra pagrindo manyti, kad ją Karaliaučiaus anatomai grąžino dr. Šojui, kuris kaukolę, kaip ir akmeninį kirvį, pasiliko muziejuje. Šie radiniai tikriausiai buvo suinventorinti ir įtraukti į eksponatų sąrašus. Nežinia, ar jie yra kur nors išlikę.

Taigi Kebelių ir Lankupių kaukolės fragmentai ne tik panašūs, bet tai ir tas pats radinys — A. Becenbergerio aprašyta Lankupių kaukolė.

M. Jonaičio versija sugalvota: pakeista vietovė, veikiantys asmenys ir radinio laikotarpis. Kaip tuometinis Šilutės kraštotyros muziejaus direktorius, jis kai ką žinojo ir apie šią kaukolę (nes ji buvo muziejuje, kaip ir daugelis dr. Šojaus muziejaus eksponatų) ir panoro gauti įdomaus, gal net sensacingo antropologijos objekto „radėjo“ laurus. Deja,

² Bohne-Fischer H. Ostpreussens Lebensraum in der Steinzeit. Königsberg / Pr., 1941.

³ Bezenberger A. Über bei Lankuppen, Kr. Memel gemachten steinzeitlichen Fund // Sitzungsberichten der Altertumsgesellschaft Prussia. 1900. H. 20. S. 325—326.

visa tai atnešė jam tik negarbę. Taigi Kebelių kaukolė turi būti vėl imta vadinti Lankupių kaukole. Tai netoli viena nuo kitos esančios Silutės rajono Saugų apylinkės vietovės.

O S. Pavilionio ir mano atliktų tyrimų vertė ir patikimumas nuo to iš esmės nepakito. Tik žmogus su šia kaukole buvo palaidotas ne Veiviržo, o Minijos salpoje. Sprendžiant iš aprašymo, prie jo rasto greičiausiai laivinio tipo akmeninio kovos kirvio, žmogus gyveno neolite, gal net antrojoje jo pusėje — prieš 4500—5000 metų.

Taigi šis kirvis leido archeologiškai nustatyti aprašomos kaukolės amžių. Galime teigti, kad jai būdingų archaiškumo, atseit senumo, vadinamųjų neandertaloidinių požymių (atlošta kakta, masyvūs antakių lankai) pasitaikydavo tarp neolito gyventojų ir Lietuvoje.

Už konsultacijas kai kuriais archeologijos klausimais autorius nuoširdžiai dėkoja kolegoms istorijos m. dr. R. Rimantienei bei ist. m. kand. A. Tautavičiui.

Vytautas Gudelis

DĖL VOKIEČIŲ TĖVŲ JĖZUITŲ KAUNE 1923—1940 METAIS

Regina Laukaitytė (gim. 1959 m.) straipsnyje „Vienuolijos Lietuvoje 1918—1940 metais“ (Lietuvos istorijos metraštis. 1990 metai. Vilnius, 1992) p. 32 skelbia:

„Visuomenės nerimą kėlė vokiečių vienuolių vadovavimas Kauno jėzuitų bei Plungės kapucinų vienuolynams. Dalies jų pažiūros buvo šovinistinės, profaštinės. Sklido gandai, kad kai kurie vokiečių vienuoliai Pirmojo pasaulinio karo metais buvo kaizerinės kariuomenės karininkai ir atsiųsti į Lietuvą politiniais tikslais“.

Visi šitie autorės tvirtinimai neatitinka tikrovės ir meta šešėlį Bažnyčiai bei Lietuvai nusipelnusiems asmenims. Galiu paliudyti, kad Laukaitytė kartoja komunistų melą.

Esu gimęs 1922 m. Kaune, 1930—1939 m. lankiau T. T. Jėzuitų gimnaziją. Laukaitytės apšmeižti vokiečių vienuoliai buvo mano mokytojai. Visais tais metais vokiečiai Tėvai jėzuitai niekad nekalbėjo su mokiniais politiniais klausimais, o Lietuvos istoriją dėstė lietuviai: T. J. Kubilius, S. J. ir B. Juška (ne vienuolis). Apskritai dauguma mokytojų buvo lietuviai: lietuvių kalbą dėstė J. Talmantas, lietuvių literatūrą — K. Gasparavičius, prancūzų kalbą — T. A. Fengeris (Fenger), S. J. (elzasietis) ir T. J. Venckus S. J., vokiečių kalbą — Dr. G. Študerus (Študerus) (šveicaras, Kauno VDU doc.), lotynų kalbą — K. Bauba, graikų ir lotynų kalbas — T. K. Fulstas (Fulst) S. J. (vokietis). Gimnazijos rektorius T. J. Kipas (Kipp) S. J. (vokietis) dėstė tikybą ir sakė pamokslus lietuviškai.

Vienuolynui vadovavo lietuviai jėzuitai. Nesąmonė, kad vienuoliai vokiečiai buvo atsiųsti politiniais tikslais. Juos paskyrė į Lietuvą bažnytinė vyriausybė po to, kai kvietė lietuviai, p[ilg.] P. Bernhard Bley: Die Litauische Provinz S. J. // Mitteilungen der Gesellschaft Jesu aus den Deutschen Provinzen. Bd. 20. Heft 2. N 126. S. 153—168. Neturi

jokios politinės reikšmės, jei kuris vokiečių vienuolis Pirmojo pasaulinio karo metais buvo ėjęs karo kapeliono ar kitas pareigas. Daugelis nusipelnusių Lietuvos draugų, pvz., rašytojas ir mokslininkas prof. Viktoras Jungferis (Jungfer), rašytojas ir vertėjas Hermanas Budenzygas (Buddensieg), Maksas Holcmanas (Holzmann) (Kaune įsteigęs knygyną ir leidyklą, 1941 m. žuvo IX forte) ir kt., Lietuvon pateko 1915—1918 m. kaip Vokietijos armijos kariai.

Straipsnio autorei, atrodo, trūksta pilnesnio Kauno 1919—1940 metų visuomenės vaizdo, taip pat teisingo vokiečių katalikų mentaliteto supratimo. Lietuvių visuomenėje T. T. Jėzuitų gimnazija visus tuos metus turėjo labai gerą vardą, be abejo, ir dėl to, kad dalis jos pedagogų buvo vienuoliai vokiečiai, ir iš esmės jam nepakenkė įtempta tarptautinė padėtis Europoje po 1933 m. Svarbus šito įrodymas yra Lietuvos katalikų ideologo prof. Stasio Salkauskio platus straipsnis apie Tėvą Kipą 1938 m. „Židinyje“ (T. 28. P. 87—109), kurio autorė nežinojo ar tyčia nepaminėjo.

Tvirtinimas, kad „dalies“ Kauno jėzuitų vokiečių pažiūros būtų buvusios „šovinistinės, profašistinės“, yra absurdiškas ir nepagrįstas; net autorės išnašose minimas komunistų preparuotas dokumentų rinkinys „Klerikalizmas ir katalikų bažnyčia buržuazinėje Lietuvoje“ (Vilnius, 1975) bei T. B. Krištanavičiaus atsiminimai (Chicago, 1973—1975) neparemia autorės tezės.

Deja, visi užsipulti asmenys jau yra mirę ir patys negali gintis, bet dar yra nemaža gyvų to laikotarpio Kauno T. T. Jėzuitų gimnazijos mokinių; iš daugelio iškeliu čia visų pirma du: Jo Eminenciją Kardinolą Vincentą Sladkevičių Lietuvoje ir prof. T. Paulių Rabikauską S. J. Italijoje (Pontifizia Università Gregoriana, Piazza della Pilotta 4, Roma, Italia). P. Rabikauskas yra Lietuvos jėzuitų istorijos specialistas.

Ryškiai tiesą atskleidžia anų metų patirti įspūdžiai, kuriuos papasakojo kitas buv. T. T. Jėzuitų gimnazijos Kaune mokinys neseniai Vilniuje paskelbtame straipsnyje „Viską atsivežiau iš Lietuvos“. Iš Arūno Sverdiolo pokalbių su Žibuntu Mikšiu Paryžiuje 1988 m. rudenį (Kultūros barai. 1989. Nr. 11, ypač p. 30 apie klasės auklėtoją vokiečių T. Fulsą S. J.).

Povilas Reklaitis
(Weimar — Lahn)